

УДК 808.2 "18/19"

СТОЇЧНИЙ ПРИНЦИП «ЖИТИ ЗГІДНО З РОЗУМОМ» У ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА ФРАНКА

Тарас Подедворний

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: taras-p@ukr.net*

У статті проаналізовано втілення стоїчного принципу «жити згідно з розумом» у публіцистиці Івана Франка останнього періоду життя. Виокремлено стоїчні особливості творчого методу українського мислителя.

Ключові слова: Івана Франко, стоїцизм, публіцистика, розум, мораль.

Свого часу постать Івана Франка опинилася на орбіті ідейних протистоянь, пізніше зазнала виразного припасовування до ідей соціалізму, а по здобутті Україною незалежності – навіть в чомусь некритичного оспівування, а в окремих епізодах новітньої політичної історії Іванові Франкові навіть намагалися приписати роль партійного ідеолога. Насправді належить говорити про визначальні принципи його публіцистичної діяльності незалежно від ідеологічних вподобань. На нашу думку, одним із таких стрижнів творчого методу Івана Франка є принцип «жити згідно з розумом». Ми використовуємо стоїчне формулювання цього принципу, оскільки вбачаємо схожість його змістового наповнення у розумінні українського публіциста та між філософічним обґрунтуванням стоїків, зокрема, Сенеки.

Мета дослідження: проаналізувати публіцистику Івана Франка в контексті філософського наповнення стоїчного принципу «жити згідно з розумом».

Перше, що наштовхує нас думку про схожість у сприйнятті категорії розуму між українським публіцистом та давньоримськими мислителями, – це спорідненість проявів суспільної проблематики. «Повна безправність населення, свавілля властей, беззмістовність громадського життя і втрата будь-яких орієнтирів серед загального зіпсуття і розгубленості ...» [9, с. 14]. Це характеристика стану римського суспільства часів виникнення стоїцизму, але вона дивним чином підходить для означення і українського сьогодення. Багато в чому таким же понурим було соціальне тло і на зламі ХІХ і ХХ століть. В обставинах початку нашої ери стоїчна філософія виступила заступницею водночас розумного і духовного начала в людині, на противагу домінуванню матеріального, насильства та грубих чуттєвих насолод. Поєднання розумного і

духовного, по суті, як синонімічних, є не випадковим. Слід розуміти, що заклик жити згідно з розумом – це насамперед заклик до здорового глузду. Це водночас і спроба зупинити процес саморуйнування людини. «Філософія як мистецтво жити дістає завершене теоретичне обґрунтування в стоїцизмі. Також вона стає основою подальшого розвитку європейської аксіологічної проблематики, яка в новітній період історії виявить себе у раціоналістичних теоріях вартостей або ж як символічно-образна інтерпретація смислів буття» [10, с. 44]. В цьому контексті, на нашу думку, цілком доречно прослідкувати використання аксіологічних аспектів філософської системи стоїцизму у творчому методі Івана Франка, зокрема у публіцистиці останнього періоду його життя.

В наш час чимало науковців досліджують філософську спадщину Івана Франка. Так у статті «Іван Франко-філософ» Б. Тихолоз вказує на проблему сприйняття Франка у двох головних підходах: Франко-Каменярь і Франко народник. На думку науковця, стереотипність обох підходів свідчить про нерозуміння феномену Франка [11]. Розширене розуміння філософії Івана Франка подає Оксана Забужко у своїй праці «Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період», де вказує на екзистенційно-художній характер філософського мислення митця. А. Пашук у монографії «Філософський світогляд Івана Франка» виокремлює антропологізм як провідну рису філософського світогляду Івана Франка.

Перший серед тих, хто вказав на пріоритет раціонально вмотивованого тексту у публіцистиці І.Франка був Р.Заклинський. «Конклюдуючи з усе його публіцистичної діяльності, приходять до переконання, що фактично виключає він із сеї області все те, що не опирається на розумі, на логічним розумуванню. Тут нема поля для чуття для уяви. Ratio – се ultima lex публіцистики у Франковім розумінню. Він у своїх статтях відкликається тільки до розуму читача» [4, с. 293]. Такий висновок дослідника Франкової публіцистики близький до докору, але водночас є свідченням і переваг такого методу: «Загалом у його в скромнім, простім, яскравім, зрозумілім, природнім без усякої штучности – способі писання пробивають ся між іншим характеристичні риси його характеру» [4, с. 294]. Більше того, Р.Заклинський відзначає, що саме така раціоналізована публіцистика Івана Франка справляла оздоровчий ефект на публічне життя Галичини, де «панувала і в дуже значній мірі ще й тепер панує – крилата фраза, під якою не криється ніякий реальний зміст» [4, с. 295].

Першим серед тих, хто відважився на концептуальну й масштабну критику І.Франка саме в контексті принципу «жити згідно з розумом», був Д.Донцов. Аналізуючи творчий метод українського публіциста він пише: «Інтелект є для нього та зброя, якою кожна гуртова одиниця (отже й нація) має боротися за бажаний для неї лад, головна підойма реформ" [2, с. 29]. Водночас, як зазначає О.Баган, повалення культу І. Франка в нашій суспільній думці, власне раннього, "драгоманівсько-соціалістичного" І.Франка, Д.Донцов уважав за одне з центральних завдань своєї роботи [1]. Виділяючи основні пласти ідейно-психологічної проблематики Д.Донцов вбачає протистояння в характері І.Франка віри і розуму. Слід сказати, що оцінка І.Франка Д.Донцовим багато в чому ґрунтується на власних його ідеологічних вподобаннях. Сам Д.Донцов не вельми цінував інтелект у літературі, протиставляв його волі і часто давав

негативні характеристики Франковим творам [5]. І.Франка Д.Донцов вважав не так ідеологом, як жертвою раціоналістичного гуманітаризму. Разом з тим Д.Донцов дуже точно визначає ідейний інструментарій аналітичного слова І.Франка: «За зброю йому стали скрайний раціоналізм і, власне, гуманітаризм. Перший мав здерти містичну авреолу зі «старих цінностей», другий – знищити сей «світ насильства і зла» [3, с. 300]. Нам видається доцільним додати власні уточнення. Під раціоналізмом слід розуміти саме «невсипущий інтелект», силу логічного мислення, а під гуманітаризмом, очевидно, слід розуміти комплекс морально-етичних категорій, якими оперував Франко при аналізі тогочасної суспільної дійсності. Так от, якщо інтелект Франка Донцов приймає і визнає, то моральна складова творчого методу, на його думку, «допровадила до культу порожнечі». Більше того: «Раціоналізм, добра зброя в поваленню фальшивих богів, не дав йому змоги створити собі нових. Будучи негатором він не був будівничим» [3, с. 302]. Сміємо не погодитись із Д.Донцовим. Так Д.Павличко вважає, що саме публіцистичні твори Франка переконливо показують його як будівничого української державності [8]. Крім цього, сам І.Франко дає нам відповідь щодо мотивів своєї критики на прикладі аналізу журналу «Вільна Україна»: «І коли я остро критикую публіцистику «Вільної України», то це єдино тому, щоб вона справді стояла на висоті нашого часу і не компрометувала високих ідей недотепним та баламутним викладом» [15, с. 171]. Разом з тим, варто додати, що виділяючи характерні риси стоїчної філософії у творчому методі Івана Франка, ми не можемо не звернути увагу на Франкове визначення домінант суспільного прогресу, адже у цьому матеріалі публіцист сам визначає місце категорії розуму у процесі «поступу», що є однією з головних категорій його філософського світогляду. У статті «Що таке поступ?» І.Франко говорить: «Як у цілій природі, так і в розвою людства керму держать два кондуктори, то ті самі, яких пізнав вже великий німецький поет і вчений Йоганн Гете, а то голод і любов... Людського розуму в числі тих кондукторів нема і, певно, ще довго не буде» [19, с. 465]. Ці слова дозволяють нам говорити про те, що сам Франко ніби жаліє, що не розум керує розвитком людства, але разом з тим і визнає, що поза розумом є речі важливіші і серед них християнська любов у градації національних категорій: «Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без неї усе інше буде мертве тіло без живої душі в ньому» [19, с. 464]. Очевидно, ці слова не є свідченням на користь «культу порожнечі», в них відбиту суть світоглядного сприйняття, де розум, на жаль, чи, на щастя, лише інструмент, а не «кондуктор».

Повернімося до цікавого поєднання раціонального та етичного у творчому методі І.Франка. Єдність цих категорій багато в чому і є суттю стоїчного принципу «жити згідно з розумом». Дещо розширюючи наші паралелі додамо, що Андрій Содомора цілком слушно зауважує схожість постулатів Сенеки про розумне життя в контексті рішучого вибору із думками Горація. Останній закликав: «Зважся бути розумним!». Франко постійно закликав до ведення «річевих дискусій», а його стійкість у відстоюванні власної позиції є своєрідним втіленням стоїчної мужності. В контексті такого своєрідного поєднання раціонального з моральним Дмитро Чижевський вважає, що з позиції християнства Сенека, наприклад, дає надто високу оцінку корисності розуму для моралі, хоча водночас і зазначає, що головне значення такого підходу – це

інтерпретація моральних ідеалів на прикладі життєвого досвіду людини [20]. В останній період творчості І.Франко зазнає переоцінки власного досвіду, багато в чому гіркою. Адже саме гіркотою власного досвіду позначений його заклик не забувати старих кривд при новій хвилі польсько-українського братання. Однак у будь-якому випадку Франкова критика зберігає контури моральної чистоти. У його публіцистиці правда, яка ґрунтується насамперед на логіці факту, постає як моральне явище. Саме через те «Питання про становище москвофільства в Галичині,.. чимраз різкіше і ясніше сходять на властиву дорогу, з питання політичного робиться питанням етичним» [12, с. 544]. Тому для Франка надзвичайно важливим є розкриття «шиночку дуже нечистих інтересів». Це дозволяє нам назвати його етичним інтелектуалістом [6]. Таке ви členовування раціонального та етичного в аналізованій проблемі робить із Франка дуже незручного суперника у дискусії. Тому дуже часто йому протиставляли не «вопіючі факти», наявність яких декларували опоненти, а «голослівну лайку, подиктовану ображеним почуттям, а не розумом» [12, с. 545]. Франкові прикро (у суперечці із москвофілами), що ніхто не спромігся «ввійти в саму річ зачеплену мною, і показати річевими доказами нестійкість мого суду» [12, с. 545]. Тобто його стоїчне наповнення категорії розуму виявляє нам Франка не як сухого раціоналізатора, а як «етичного інтелектуаліста».

Спробуємо провести і інші паралелі між Франковим методом і філософськими концепціями давньоримських мислителів. Стоїчний мудрець не відсторонений від суспільного життя, він включений в соціум, але із власною внутрішньою стійкістю. Етичні виміри стоїчного принципу «жити згідно з розумом» дуже тісно вплітаються в узвичаєну палітру чеснот римлянина. Саме визначення стоїчної філософії змушує нас детальніше розглянути ряд моральних чеснот, зокрема, мужність. В чому полягає зв'язок між мужністю і принципом «жити згідно з розумом»? Мужня людина не може піддаватися випадковому, емоційному, вона залишається вірною своїм переконанням до останнього подиху і за будь-яких обставин. Така стійкість мотивована якраз і безапеляційною згодою зі своїм здоровим глуздом, який береже вірність звичаям. До речі, у Сенеки поняття звичаїв дуже часто збігається із поняттям моралі. На перше місце тут виступає мужність, яка стосується майже всіх вчинків людини. Дуже близькою до мужності є поміркованість. Мудра людина завжди відчуває почуття міри, міри, якої речам надав саме розум. Важливою також є вдячність, людяність, яка реалізовується якраз через зичливу волю. Крім того, римлянин – це ще й патріот, саме тому Сенека дуже часто звертається до прикладу Катона. Отже, стоїчність має в собі і своєрідний патріотичний фон, хоча не забуваймо про те, що стоїків часто зараховують до космополітів, для яких весь всесвіт – батьківщина. Зберігаючи паралель у цьому контексті констатуємо, що І.Франко доволі часто обґрунтовує необхідність мати за основу своєї моралі національні цінності. Саме цим пояснюємо його іронію щодо тих, «хто любить колисатися в колісці ілюзій, хто надіється, що великі національні концесії спадуть нам самі собою в подолок разом із грушами ліберальних реформ» [17, с. 561]. Тому будь-яке політичне питання є для нього питанням насамперед соціальним та національним. Таким чином, суть здорового глузду в політичному житті полягає в абсолютному усвідомленні національних інтересів. Не випадково у суперечці між москвофілами та народовцями Франко прагне «звести її (дискусію –П.Т.) з дороги догматичного

спору... на властиву стежку сучасних фактів і їх значення» [14, с. 562]. В сучасних реаліях така неформальна суперечка існує між умовно єврофілами та євразофілами не вистачає тільки тих, хто вивів цю дискусію на властиво українську стежку сучасних фактів і їх значення.

Свого часу стоїки, закликаючи жити розумно, застерігали від раціональної сліпоти, намагаючись «здмухати з речей шумку піну». В свою чергу І.Франко часто «під шумними фразами» відчуває «цілковиту пустоту серця і брак усяких переконань» [12]. На прикладі останньої передвиборчої кампанії, та й не тільки, не можемо не погодитись із Франком в тому, що «програми, гасла та прапори в наших часах дешеві» [14, с. 573].

Міркувати, поклатися на силу власного розуму, який здатен дати правильне розуміння чеснот, вимагає від людини персональних зусиль. З іншого боку, стоїчний принцип «жити згідно з розумом» спонукає і до особистої відповідальності. «Чи і наскільки ми почуваємося до того обов'язку, чи і наскільки совісно розумно, обдуманно візьмемося до його сповнювання, від того буду залежати в дуже великій мірі наша будучина яко нації, здібної зайняти місце в хорі інших культурних націй» - так говорить український публіцист [16, с. 579]. І у стоїків і у І.Франка важливості набирає почуття обов'язку, зразкова поведінка громадянина, поміркованість, навіть аристократична гідність. Проявлення стоїчної моралі в таких параметрах виводить її із конотації пригніченої, по-мазохістськи терпеливої і вводить в контекст шляхетності, навіть в чомусь елітарності, адже стоїчний мудрець осуджує більшість, він критикує, говорячи мовою сьогодення, суспільну думку, а суспільні пороки взагалі визначає як зло. «Ми спішимо піддатися чужій думці», - говорить Сенека до Луцилія. А це проектує такий небажаний від того, що незрозумілий, страх. Багато - в чому життя згідно з розумом - це альтернатива нещасному життю мас. Йдеться насамперед про те, що існувати за формулою «так живуть усі», робить із людини заручника обставин, колективних страхів, вад людської природи взагалі. Тому сповідуючи принцип «життя згідно з розумом», мудрець тим самим уникає багатьох нещасть, що їх несе масова свідомість. У період масового суспільства, де особистість взагалі почувається загубленою, це протиставлення Сенеки виглядає доволі актуальним. «Великих бід нам завдає те, що ми живемо не так, як цього вимагає наш розум, а так, як живуть інші...» [9, с.509]. На думку філософа, розвиток людства ще не на тій стадії, щоб істина була доступна більшості. Це твердження Сенеки було спрямоване проти сенаторів, сьогодні ми можемо це перенести на систему парламентаризму. У своїй публіцистиці І.Франко в цьому контексті дає нам зразки саме аристократичного мислення. Для нього суспільність залишається «невиробленою», у неї «політичні погляди і переконання не виробленні...» [13, с. 63]. Цікаво, що Є. Маланюк стверджує: «Доктор Франко ніколи не був мужиком, в цім останнім сенсі цього слова, - як не був він, зрештою, ним і по походженню (є підстави думати, що Франкова мати була зі шляхетського роду)» [7, с. 305]. Не випадково критика Франка спрямована дуже часто саме проти представників провідних верств населення і провина за суспільну кризу лежить саме на них: «Найбільша частина уславленої галицької нужди не лежить у винудженіlosti народних мас, а у моральнім та інтелектуальнім занепаді галицьких володіючих класів» [18]. Серед рис цього занепаду публіцист першим чином виділяє «лінивість думки і безкритичність»,

а найгіршим у цьому занепаді для нього є те, що оці провідні верстви польської суспільності (відповідь польським інтелектуалам на закиди проти статті Б'єрнсона «Поляки-гнобителі» - Т.П.) «...здушують усі дрожання самостійних думок і діл народної душі, навіть власного свого народа» [18].

Дуже часто Франко ніби визначає рівень інтелектуального напруження матеріалів, які аналізує. У його критичній публіцистиці ми натрапляємо на такі формулювання: «слабке розуміння», «маловаження», «недооцінювання», «переоцінювання», «розглядає саму річ, але не доходить до принципів», «непродумана ідейно, недокладна фактично», «шаблонність», «безкритичне повторення фраз», «витрублює лише фальшиві ноти», «він пише по принципу: більше слів, менше змісту», «він придержується слів та не слідить за фактами». Як і стоїк намагається боротися із афектами, так і І.Франко закликає публіциста уникати зайвої емоційності і «сконтролювати критиковане діло».

Таким чином, проаналізувавши публіцистику Івана Франка в контексті стоїчного принципу «жити згідно з розумом», ми констатуємо спорідненість підходів римських мислителів, зокрема, Сенеки, і українського публіциста щодо суспільної проблематики. Поєднання розуму та моралі вилилось в творчий метод інтелектуальної етики, розумне обґрунтування народних звичаїв знайшло відображення в обґрунтуванні національних цінностей, боротьбу проти раціональної сліпоти доповнило протистояння проти пустих фраз і маловартості слова, обов'язок мужності римлянина набрав жовто-синього кольору, інтелектуальний пафос аристократа переріс у вимогу інтелектуального напруження інтелігента - це те, що робить із Франка стоїка.

Список використаної літератури

1. Баган О. Долання епохи Ratio: оцінки Д.Донцова [Електронний ресурс] // Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова: [сайт] / О.Баган. – Режим доступу: <http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=79>. – Назва з екрану.
2. Донців Д. Націоналізм / Д.Донців. – Лондон, 1966.
3. Донцов Д. Трагедія Франка // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20-30-х років ХХст./ [Упорядник і автор вступного слова Микола Ільницький]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. - 432с.
4. Заклинський Р. Франко як публіцист // ЛНВ. – Т.63. – Л., 1913. – С.293-316.
5. Ільницький М. Між ідеологією і естетикою // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20-30-х років ХХст./ [Упорядник і автор вступного слова Микола Ільницький]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 432с.
6. Лось Й. Івана Франко: місія публіциста // Й.Лось. – Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин. Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів: Світ, 1998.
7. Маланюк Є. У пазурах раціоналізму (до трагедії Франка) // Іван Франко у критиці: західноукраїнська рецепція 20-30-х років ХХст./ [Упорядник і автор вступного слова Микола Ільницький]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 304-309.

8. Павличко Д. Іван Франко – будівничий української державності // Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей Івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 5-34.
9. Сенека Луцій Анней Моральні листи до Луцилія / Луцій Анней Сенека. – К.: Основи. – 1999.
10. Скринник М. А. Предмет і проблематика філософії: Навч. посібник / М.А. Скринник, З.Е. Скринник. – Львів. – 2001.
11. Тихолоз Б. Іван Франко – філософ (До характеристики стилю та еволюції мислення) // Сучасність. – 2002. - № 12. – С.106-119.
12. Франко І. Двоязичність і дволичність // Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 544-558.
13. Франко І. Дещо про нашу пресу // Літературно-науковий Вісник. – 1905. – Річник VIII. – Книга VIII –Том XXXI. – С. 174–188.
14. Франко І. «Ідеї» та «ідеали» галицької москвофільської молодезі // Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 562-576.
15. Франко І. Огляд української літератури 1906 р. / І. Франко. – Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібр. тв. у 50 т.; упоряд. З.Т. Франко, М.Г. Василенко. – Львів: Каменяр, 2001. – С. 162-179.
16. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі // Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 576-585.
17. Франко І. Сухий пень // Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 558-562.
18. Франко І. Три велетні в боротьбі за карлика // Діло. - №136-137. – 1907.
19. Франко І. Що таке поступ? // Будівничий української державності: хрестоматія політологічних статей івана Франка / упоряд. Д. Павличко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 421-469.
20. Чижевський Д. Антична філософія в конспективному вигляді / Д. Чижевський. – Кіровоград. – 1994.

**STOIC PRINCIPLE OF "LIVE ACCORDING TO REASON"
IN PUBLICISTIC WRITING IVAN FRANKO**

Taras Podedvornyy

*Lviv National University named after Ivan Franko
Generala Chuprynky str., 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: taras-p@ukr.net*

The article explores the embodiment of Stoic principle of "live according to reason" in publicistic writing Franko last period of life. Singled stoic features creative method Ukrainian thinker.

Key words: Ivan Franko, stoicism, publicistic writing, mind, morality.

**СТОИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП «ЖИТЬ С УМОМ» В
ПУБЛИЦИСТИКЕ ИВАНА ФРАНКО**

Тарас Подедворний

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львов, Украина,
e-mail: taras-p@ukr.net*

В статье проанализированы воплощение стоического принципа «жить с умом» в публицистике Ивана Франко последнего периода жизни. Выделены стоечные особенности творческого метода украинского мыслителя.

Ключевые слова: Иван Франко, стоицизм, публицистика, разум, мораль.

*Стаття надіслана до редколегії 23.12.11
Прийнята до друку 10.01.12*